

“İttihatsızlık ya da Şaşkınlık” Olarak Fetret

Interregnum (Prophetless Period)
As Inunityness Or Confusion

Mustafa Eren Bozoklu

Özet

“Fetret devri”, sıklıkla, iki peygamber arasında şeriatın bozulduğu zaman aralığını tarif eden kavram olarak ele alınır. Bununla beraber iki padişah arasında padişahsız geçen süreye de, hükümet gücünün gevşediği bir yerde düzenin yeniden kurulmasına kadar geçen süreye de, İslam dinine göre Hz. İsa (as) ile Hz. Muhammed (as) arasındaki zamana da fetret denildiği bir vakıadır.

İslam içtimaiyatında, tanım daha özel bir anlama kavuşmuştur. Müslümanların kendi sosyolojilerini üretememe; içtimaî, siyasi, ekonomik düzenlerinde İslam'ın koyduğu kural ve kaideleri esas alma iradesini kullanamama haline fetret denmektedir. Müslümanın sosyal hayatının fakirleşmesi, güdükleşmesi, kısırlaşmasıdır fetret. Böyle bir durumun oluşması sürecinde müslüman coğrafya ya vandalistik bir kıyım ve istilaya uğramış veya başka bir kültürün çok baskın emperyalist etkisine maruz kalmış demektir. Yıkımın büyüklüğüne veya hipnozun derinliğine göre fetret devrinin süresi değişkenlik arz eder.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, Risale-i Nur, Aile, İktisat, İsrâf, Eğitim

---

Abstract

The interregnum (prophetless period) is often taken as the concept that describes the time interval between the two prophets when the effectiveness of sharia is broken. However, the reinless period between the two sultan or the time interval of the re-establishment of the governance of the state is concerned as interregnum; also according to the Islamic sharia, time interval between Prophet Jesus (pbuh) and the Prophet Muhammad (pbuh) is also known as the interregnum.

In the Islamic Social Sciences, the definition has a more specific meaning. The muslim's condition of inability to produce their own sociology; of not being able to will to practise the rules and principles laid down by Islam is also called the interregnum (prophetless period) . This means the moving down in the world, being stunted and becoming barren of the social life of the Muslims. In the process of such a situation to take place, this shows that Muslim geography has been subjected to a vandalistic slaughter and invasion or has been exposed to the very dominant imperialist influence of another culture. Depending on the size of the demolition or the depth of the hypnosis, the duration of the period of the interregnum is variable.

Bir Kimlik Bunalımı Olarak Fetret

“Fetret devri”, sıklıkla, iki peygamber arasında şeriatın bozulduğu zaman aralığını tarif eden kavram olarak ele alınır. Bununla beraber iki padişah arasında padişahsız geçen süreye de, hükümet gücünün gevşediği bir yerde düzenin yeniden kurulmasına kadar geçen süreye de, İslam dinine göre Hz. İsa (as) ile Hz. Muhammed (as) arasındaki zamana da fetret denildiği bir vakiadır.

İslam içtimaiyatında, tanım daha özel bir anlama kavuşmuştur. Müslümanların kendi sosyolojilerini üretmemeye; içtimai, siyasi, ekonomik düzenlerinde İslam'ın koyduğu kural ve kaideleri esas alma iradesini kullanamama haline fetret denmektedir. Müslümanın sosyal hayatının fakirleşmesi, güdükleşmesi, kısırlaşmasıdır fetret. Böyle bir durumun oluşması sürecinde müslüman coğrafya ya vandalistik bir kıyıma ve istilaya uğramış veya başka bir kültürün çok baskın emperyalist etkisine maruz kalmış demektir. Yıkımın büyüklüğüne veya hipnozun derinliğine göre fetret devrinin süresi değişkenlik arz eder.

Bediüzzaman Sünihat'ta, İstanbul siyasetinden bahsettiği bölümde: “Biz müteharrik-i bizzat/kendi iradesiyle hareket edenlerden değiliz, bilvasıta müteharrikiz/hareketlerimiz başkaları tarafından belirlenmektedir. Avrupa üflüyor, biz burada oynuyoruz. O/Avrupa tenvim ile/hipnotizmaya benzer bir şekilde bize telkin eder, biz kendimizden hayal edip asammane/sorgulama yapamadan tahribimizde/kişiliğimizi değiştirme/kendimizi yok etme yolunda eser-i telkini icra ederiz”^[1] derken; Osmanlı'nın, genelde İslam coğrafyasının büyük bir emperyalizm amelîyesine maruz kaldığını anlatır; muhabatına fetret devrindeki toplumsal ruh halini tasvir eder.

Sünihat'ta resmedilen durum 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini aşan bir zaman aralığında derinleşen ve iyice nüfuz eden devrenin kodlarını ortaya koyar gibidir. Fetret halini siyaset üzerinden değerlendiren Bediüzzaman İspanyol hastalığını örnek verir: Vücut -içtimai hayat-devamlı sarsıntılar geçirmekte, düşünce faaliyeti iyice kısıtlanmakta, beyin vücuda hükmedemediğinden sağrılar ve sanrılar ortaya çıkmaktadır. Dinin, Müslümanların dâhilinde müspet tarzda kullanılamayışi, dinin çözüm getirmesine izin verilmeyişi düzeni, dirliği, nizam ve intizamı bozacak; bundan istifade edecek olan da “İslam'ın en şedit hasmı” olacaktır. Bu hasım, Müslümanların arasındaki şiddetli muhabbet bağlarını koparmakla “hançerini İslam'ın ciğerine saplamış”, Müslümanlar nefes alamaz duruma gelmiştir. Âlem, Müslümanlara darlaşmış, damar-ı hayatları kesilmiş, Avrupa'nın evlâd-ı nâmeşruu aralarına karışmıştır. Devamlı surette dinsizlik propagandası yapılmakta, devamlı dinden taviz verilmesi beklenmekle dinin bizzat kendisi rüşvet istenmekte, hedef tahtasına konmaktadır. Sonuçta, Müslüman zihni ile kâfirin neseb-i gayr-i sahih fikirleri aynı

Müslümanların kendi sosyolojilerini üretmemeye; içtimai, siyasi, ekonomik düzenlerinde İslam'ın koyduğu kural ve kaideleri esas alma iradesini kullanamama haline fetret denmektedir.

[1] Nursi, Sünihat, Yeni Asya Neşriyat, İst., , syf. 64.

*Avrupa
Emperyalizminin
dünya ölçeğinde
ve özellikle
Hristiyan
âlemi içerisinde
gerçekleşen
vandalist
faaliyetleri hadis
terminolojisinde
"Deccal" olarak
tarif edilirken;
Müslüman
coğrafyada
gerçekleşen formu
"Süfyan" olarak
tabir edilir.*

kafada imtizaç etmekle ne idüğü belirsiz bir karakter ortaya çıkmaya başlamaktadır.

Son döneminde bile, Osmanlı'da İslam'a az çok uygunluk arz eden mevcut bir içtimai yapı var olduğu halde; Bediüzzaman'ın yaptığı tespitler, Osmanlı'nın inkırazı sonunda Müslüman coğrafyanın parçalanması ve Cumhuriyet'in ilk dönem uygulamaları ile teyit edilecektir. Hastalıklı vücudun/içtimai yapının dağılması fetret devrinin derinleşmesini netice verecek; Müslümanlar başka birilerinin hayatını yaşamak zorunda kalacaklardır. Genç Cumhuriyet, kavuşmak istediği efendisine benliğini teslim edecek, kendisini beğendirmek için bir düzine reforma girişecektir. Fakat endamımıza yakışmayan bir süsleniştir bu. Cemil Meriç durumu "çelik bir korseyle incelmeye çalışan bir toplum" şeklinde karikatürize eder^[2]. Her milletin kâmet-i kıymeti başka bir elbise isteyecek, lâkin biz değişimin sarhoşluğuyla bilemeyecektik.

Müslüman coğrafya, üç asırdır modernizmin aşırı fikirlerinin at oynattığı bir zemin haline gelmiştir. Avrupa Emperyalistleri; Materyalizm, Komünizm, Kapitalizm, Laisizm, Darwinizm, Sekülerizm gibi evlâd-ı nameşruları vasıtasıyla küremizin sosyo-genetiğine kastettikleri gibi Müslümanların da sosyal düzenlerini mahvetmişlerdir. Büyük Avrupa emperyalizminin akıncı askerleri olan bu dehşetli fikirler; Sanayi Devrimi'nin getirdiği devasa makine gücüne yaslanarak insanları büyüleyerek, büyüden kurtulanları ezerek tarihin en büyük vandalizmini gerçekleştirmiştir. Bu Vandalizm hadis terminolojisinde "Deccal"e tekabül eder. Bu vandalist/Deccalist dönemin olgunluk zamanlarında iki büyük dünya savaşı ortaya çıkmış; bütün bir dünya haritası altüst olmuş; medeniyet konsepti değişmiş, Avrupa Medeniyetinden başka ortada etkinliği ve üretkenliği devam eden bir uygarlık kalmamıştır. Avrupa menşeli emperyalist kafa kendisini insanlık ile özdeşleştirmeye başlamış; Batı ve diğerleri (West and the rest) şeklinde bir ayırma gitmiştir.

Avrupa Emperyalizminin dünya ölçeğinde ve özellikle Hristiyan âlemi içerisinde gerçekleşen vandalist faaliyetleri hadis terminolojisinde "Deccal" olarak tarif edilirken; Müslüman coğrafyada gerçekleşen formu "Süfyan" olarak tabir edilir. 1904-1905 yıllarında yapılan savaşta Rus'u mağlup eden Japon Başkumandanının İstanbul'u ziyaretinde kendisine "müteşabihat"tan olan Kur'an'ın ihbarları ve Hadis-i Şeriflere dair sorduğu sorulara verdiği cevaplarda ve bilahare yayınladığı Beşinci Şua'da Bediüzzaman konuya ilişkin derinlikli tahlillerde bulunur. Süfyan bir şahs-ı manevi şeklinde komitacılıkla İslam Coğrafyasının kalbini tarumar edecek; Şeair-i Muhammediyye'yi kaldıracak; tabiat fikr-i küfrisine dayalı bir dizi ameliye ile Müslüman dünyayı materyalist, seküler bir hayat sürmeye mecbur bırakacaktır. Ahırzamanın dehşetli fitnesinden kasıt, işte bu "din mefhumu" nun hem dünya ölçeğinde inkıraza uğraması hem de İslam Ümmetinde iman

esaslarının toplum nazarında sarsılması ve İslam dininin zekât, namaz, sıdk gibi ana unsurlarının toplumdaki büyük oranda çekilmesi. Yukarıda anlatıldığı üzere; bu fitne dönemi, aynı zamanda fetret dönemidir. Fetret döneminde ise Müslümanı, normal döneme nispeten çok daha farklı bir serüven bekliyor demektir.

Şaşkınlık Sosyolojisi veya Fetret

Fetret, kelime anlamı olarak “kesilme, ara verilme, askıya alınma, iki zaman aralığında geçici olarak işlev yitirme...” manalarını ifade eder. Terim anlamlarından hemen hiç biri (İki peygamber arasında şeriatın bozulduğu zaman aralığı, iki padişah arasında padişahsız geçen süre, hükümet gücünün gevşediği bir yerde düzenin yeniden kurulmasına kadar geçen süre, Hz. İsa (as) ile Hz. Muhammed (asm) arasında geçen zaman) şimdilerde neredeyse hiçbir duruma tekabül etmez denilebilir. Dolayısıyla kelime ölü bir kelimedir diyenler olabilir.

Fetret Devri, kimileri için artık “tarihi” bir bilgi ve nitelik taşımaktadır. Ancak, terimin tekrar kullanılması için bir zorunluluk olduğu, Müslüman coğrafyanın yüz yıldan fazladır yaşaya geldiği sosyolojik durumu ifade edebilecek kabiliyeti bulunduğunu belirtmek gerekir. Hatta şimdiki asrın insanının (sadece Müslümanı için değil) imanî ve dini öncelik ve yükümlülüklerini tarif ederken göz önüne alınması gereken bir kıstas olduğunu söylemek mümkündür. Zira ne İslam fikhınca üretilen daru’l-İslam ve daru’l-harb mefhumları ne de son zamanda 19.yüzyıla başlayan bir durumu ifade etmek için kullanılan daru’s-sulh kavramı Türkiye gibi halkının çoğunluğunun Müslüman olduğu pek çok ülkeyi ifade etmekte yeterli olmamaktadır. Bu kategoriler, Müslümanların muamelat ve yükümlülükleri açısından çok büyük önem arz etmektedir; dolayısıyla bahse konu edilmesi ve fetret kavramının tekrar gündeme gelmesi “ıztırar” durumuna gelmiştir.

Bediüzzaman’ın zamanımıza özel olarak ortaya koyduğu içtihatlardan biri olan “Fetret durumu” Risale-i Nur’da şöyle anlatılır: “Âhırzamanda madem fetret derecesinde din ve din-i Muhammedi’ye (asm) bir lâkaydlık perdesi gelmiş... Elbette şimdi, fetret gibi karanlıkta kalan ve Hazret-i İsa’ya (as) mensup Hıristiyanların mazlumları, çektikleri felâketler, onlar hakkında bir nev’i şehadet (şehitlik) denilebilir. Hususan ihtiyarlar ve musibetzedeler, fakir ve zayıflar, müstebit büyük zâlimlerin cebir ve şiddetleri altında musibet çekiyorlar. Elbette o musibet onlar hakkında medeniyetin sefahetinden ve küfranından ve felsefenin dalâletinden ve küfüründen gelen günahlara keffâret olmakla beraber, yüz derece onlara kârdır, diye hakikatten haber aldım...”^[3]. Bediüzzaman burada “fetret derecesinde” diyerek, ıztırar halini ifade eder. Elbette bu makalenin fetret devri Müslümanına fıkıh üretmek gibi bir içeriğinin olmadığı açıktır. Bu tartışmalar ehlinin ajandasındadır ve onların sorumluluk alanına girmektedir. Bir fıkıh

*“Fetret durumu”
Risale-i Nur’da
şöyle anlatılır:
“Âhırzamanda
madem fetret
derecesinde
din ve din-i
Muhammedi’ye
(asm) bir
lâkaydlık perdesi
gelmiş...”*

[3] Nursi Kastamonu Lahikası, syf. 103

*Bir kısım
insanların,
Türkiye gibi
ezici çoğunluğu
Müslüman
olan bir ülkeyi
daru'l-harb olarak
görmelerinin
bir yanılığın
kaynaklandığı
söylenbilir.*

tartışmasından ziyade, fetret zamanlarında âlem-i İslam'ın yaşadığı “şaşkınlık hali”nden konuşmak bu başlığın çerçevesine uygun düşecektir.

Fetret devrinin Müslümanlar açısından şiddetli ve yıpratıcı geçmesine ve bu durumun çözümünün gecikmesine dair birkaç unsurdan bahsedilebilir. Bu unsurlardan en başta konuşulması gereken, Allahua'lem, fetret devrinin daru'l-harb durumu olarak değerlendirilmesidir. Bediüzzaman'ın 29. Mektub'taki diyar-ı İslam ve mezar taşları arasındaki münasebete dikkat çektiği paragraflar ile talebelerinden Emekli Yüzbaşı Mehmed Kayalar'ın İşarat'ül İcaz'da yer verilen ve Diyarbakır Sulh Ceza Mahkemesi makamına hitaben yazılan “Şu aziz vatanın taşları, toprakları, abideleri, kubbeleri, camileri, minareleri, mezar taşları, türbeleri Kur'an'ın tebliğ ettiği zemzeme-i Tevhidi haykırıyorlar. İman ve Kur'an'ın ezeli nurunu, atom zerratına kadar nüfuz edip ilan ettiği Tevhid hakikatını, hiç bir kuvvet bu vatanın ve bu milletin sine-i pâkinden silemez” sözleri bu durumu kritik etmek için bir başlangıç olarak alınabilir. Bediüzzaman'ın tasnifinde, görüleceği üzere, Türkiye gibi ülkeler daru'l-harb kavramına dâhil edilmezler. Dolayısıyla daru'l-harb kavramına dâhil edilmeyen bir topluluk ile dâhil edilen bir topluluk arasında muamelata dair bir takım farklılıklar oluşacak, irşad çalışmaları noktasında bir takım öncelikler yer değiştirecektir.

Bir kısım insanların, Türkiye gibi ezici çoğunluğu Müslüman olan bir ülkeyi daru'l-harb olarak görmelerinin bir yanılığın kaynaklandığı söylenebilir. İslam İctimaiyatında insanların durum ve davranışlarını işaretlemekte kullanılan kategorilerden birisi olan Fetret hali, şeriat kurallarının hiç uygulanmadığı ve şair-i İslamiyyenin bulunmadığı daru's-sulh veya daru'l-harb durumu ile karıştırılmaktadır.

Bediüzzaman'ın sekülerleşmeyi anlattığı “...Çoktan beri sukût-u ahlâka ve hayat-ı dünyeviyeyi her cihetle hayat-ı uhreviyeye tercih ettirmeye sevk eden dehşetli esbab”^[4] ifadelerindeki “sukut-u ahlak ve hayat-ı dünyeviyyenin her tarafta ahiret hayatına tercih edilmesi” Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları topraklarda yaygınlaşan bir durumu anlatır; diğer kategorilerden çok daha fazlasıyla ‘fetret durumu’nu temsil eder. Müslüman toplumlar; idari ve hukukî yapıları kendilerinden menkul olmayan bir durumda yaşamaya mahkûm olmuşlardır. Özellikle 19. yüzyıl bu durumun ümmet ölçeğinde örnekleriyle doludur. İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin döneminde “daru'l İslam – daru'l Harb” tasnifleri bu günün küresel dünyasını tam karşılamamaktadır.

O zamanlarda kültürler bu kadar iç içe girmemişti ve yaşam alanları birbirlerinden belirgin sosyolojik ve coğrafik olarak ayrışabilir hususiyetler arz etmekteydi. Entegrasyon gibi, birlikte yaşama gibi, heterojen toplum gibi, uluslararası hukuk gibi, paralel ve meridyen halklar gibi, baskın, öncü ve sonradan katılmış kültürler gibi modern devrenin ürettiği sosyolojik

toplum tabakalaşmaları o zamanlar hayal bile edilemezdi. Hele Türkiye gibi baskın şekilde halkının Müslüman olduğu bir ülkede şeriat hukukunun ve Müslüman örfünün kaldırılıp laik bir devlet sisteminin, seküler bir hukuk düzeninin ve profan bir bilim ve eğitim sisteminin gelebileceği; Müslümanların buna boyun eğebileceği, hatta buna can atacağı havsalanın alamayacağı bir durumdu.

Malumdur ki İslam Fıkhı “ibadât, muamelât ve ukubât” olmak üzere üç ana unsur üzerinde müessesistir. Bugün, Müslümanlar dünya ölçeğinde bir kısım ibadetlerini yapabilmekten, bazı muamelelerini ve şer’an belirlenmiş cezaları uygulamak iradesinden uzaktırlar. Eğitim ve öğretim talepleri çok kısıtlı bir şekilde karşılanmaktadır. Bankalar, bütün dünyayı olduğu kadar İslam ülkelerini de adeta işgal etmişlerdir. Kapitalist sistemden başka çıkar bir yol, farklı bir ticaret şekli bırakılmamıştır.

Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu” tezi; bu bağlamda, Müslümanlar için bir fetret durumunu da anlatır. Batı artık herhangi bir meselede geçilemeyeceğine göre (!), hümanist idealler ilahi olanın önüne geçtiğine göre, bundan sonra yeni bir tarih olgusundan bahsedilemeyecektir. Modernist Batılılar için durum tam bir fütüvvet hali arz etmekte iken; Müslümanlar için deyim biraz ağır olsa da dünyevî düzlemde bir hasâret durumunu anlatmaktadır. Aynı zamanda, Tarihin Sonu, yenilmiş unsurlar tarafından baskıldığında bir fetret devrini de ifade etmektedir.

Başta Türkiye olmak üzere pek çok memlekette çeşitli şekillerde icra edilmiş Batılılaşma projeleri; fetret devrini derinleştiren ve halkı bu devirde yaşamaya “iknâ” etmekte kullanılan araçlardandır. Fetret hem tam bir acziyetin/ sömürgeleşmişlik halinin hem de tam bir büyülenmişlik durumunun bütün formlarını içerir. Bu fetret durumunda Müslüman, insanca yaşama hakkını –neredeyse- kaybetmiştir. Fıtratına ecnebi kalan bezirgânlar her tarafta kol gezmektedir. Boyutlarını tam kavrayamadığı bu yabancılaşma; fizik alanını devşirdiği gibi metâfizliğini de mahvetmektedir.

Bediüzzaman’ın Sünuhat’ta “O/Avrupa tenvim ile/hipnotizmaya benzer bir şekilde bize telkin eder, biz kendimizden hayal edip, asammane/sorgulama yapamadan tahribimizde/kişiliğimizi değiştirme/kendimizi yok etme yolunda eser-i telkini icra ederiz” sözleriyle anlattığı Müslümanın “edilgen” durumu fetret devri Müslümanına yönelik bir şahsiyet analizi gibidir. Müslüman figürü “asammane/sorgulama yapmaksızın, dili tutulmuşçasına”, tam bir teslim olmuşlukla mütegalib unsurun bütün telkinâtına açık vaziyette-dir. Bu telkinât basın-yayın, sanat faaliyetleri, tercümeler, moda, diplomasi, eğitim ve öğretim sistemlerinin düzenlenmesi, maddi yardımlar, krediler, çoğunlukla tek tarafın menfaatini gözeten uluslararası antlaşmalar, baskın tarafın güdümündeki uluslararası kurumlar vesaire vasıtasıyla “zor kullanmadan” gerçekleşir. Onunla “siyaseten baş edilemez” bir durum vardır. Bu devirde Müslüman dünya, üniversiteye giden ağabeyleri ile sokak arasında kumar oynayan sabilerin heyecanını yaşamaktadır Neler kaybettiğini

*Malumdur ki
İslam Fıkhı
“ibadât, muamelât
ve ukubât” olmak
üzere üç ana
unsur üzerinde
müessesistir.
Bugün,
Müslümanlar
dünya ölçeğinde
bir kısım
ibadetlerini
yapabilmekten,
bazı
muamelelerini ve
şer’an belirlenmiş
cezaları
uygulamak
iradesinden
uzaktırlar.*

*İnkılap, reform,
değişim,
entegrasyon
kavramları
Müslüman
karakterinin
kodları olan
geleneğin gücünü
siyasetin ayak
oyunlarıyla
kırmaya
çalışırken; fetret
hali giderek
derinleşecektir.*

bile anlamadan, kendini bir ‘adam sayılma’ havasına kaptırıp vermiştir. Heveslendiği şeyin câzibedar bir fitne olduğunu bilemeden ortaya imanını koyacak bir hale gelecektir. Ancak, bütünüyle “mütegalibe”nin kavramsal olarak tanımladığı ortamda Müslüman figür için kazanmak da kaybetmek de hüsrana olacaktır.

Zira zenginliklerini kaybeden bir medeniyet için iki yol vardır: çileli bir esâret ya da intihâr. Durumun vehametini fark edemeyecek bir halde bulunan Müslüman için üçüncü ve daha karmaşık bir durum da mümkündür. Her ikisini de muhtevi bir duruma düşmek; alacakaranlığa, yani mütegalib unsura âşık olmak... Coğrafi bir yöneliş değildir bu. Taraflardan birisi için kutsal ve heyecan verici bir aşk hikâyesi anlamını taşıyan bu hâl; diğeri için basit bir taaşuktan başka bir şey olmayacaktır.

Süreç kaçınılmaz bir surette ilerleyecek, Müslümanın hem zihin yapısı hem vatani diplomasinin kibarlık sureti takınmış zorbalıkları marifetiyle ele geçirilmeye başlanacaktır. Programın ilk evresinde nefsin önündeki engeller ortadan kaldırılacak; erkân-ı devletpenâhileri de erkeğinin/mütegalibenin istediği bir evi düzenlemeye başlayacaktır. Teb’â-yı şâhâneyi lağım farelerine çevirmek için gerekli her türlü ameliye birer birer şırınga edilecektir. Dirençsizliğin en mühim sebebi olan yeis ve atâlet, bıkkınlık, yenilmişlik ve bunalmışlık halinde iken; ademî olan ne varsa Müslüman kitlenin üzerine boşaltılacaktır. İnkılap, reform, değişim, entegrasyon kavramları Müslüman karakterinin kodları olan geleneğin gücünü siyasetin ayak oyunlarıyla kırmaya çalışırken; fetret hali giderek derinleşecektir.

Bunları somutlaştıracak bir iki tarihi örnek vermek faydalı olabilir. Bizim Batılılaşma hikâyemiz “fetret devrinin ilk dönemi”ne iyi bir örnek teşkil eder. Bizler Osmanlının son döneminde çirkin-güzel demeden, Batı’nın tecrübe enkâzından hırslıladıklarımıza yatak odamıza girebilecek kadar bir imtiyâz tanımaya başlamıştık. Böyle bir imtiyazı verirken bile, bunlar ne işe yarayacaktı, emin değildik. Avrupa Hıristiyanlık marifetiyle Teoloji’yi, Feodalite’yi ve Burjuvazi’yi tecrübe etmişti. Bunlar ise minarelerin dünyasına yabancı olan şeylerdi. Teknolojide yüz elli yıl gerideyse; ecnebi siyaset ve ideolojisine üç yüz yıllık bir mesafeden bakıyor; Parlamenter sistemi politikamızda yerleştirmekle Avrupalılaşabileceğimizi çıkarıyorduk. Hâlbuki ne Leviathan yazarı Hobbes’u, ne Locke’ı, ne Machiavelli’yi ne de Jean Bodin’i tanıyorduk. Devletin Altı Kitabı’nı da, Sivil Hükümet Üzerine Deneme’yi de okumamıştık. Sormuyorduk, Cumhuriyet neydi, meşveret neydi; bu selâtin-i nâzenin ne yer ne içerdi. Cumhuriyet eğer “adalet, meşveret ve kanunda inhisâr-ı kuvvet”ten^[5] ibarettiyse, Osmanlı kendi içinde adı konulmamış bir cumhuriyeti kısmen yaşıyordu diyebilirdik. Geline durum dolayısıyla, de facto yaşanan bir olayı sonradan bir bayram havasında ilan edişimizin bu yönden bir önemi kalmayacaktı. Meşrûtiyetin, sonraları demokrasinin güzelliklerini sahiplenmeyip, seyyiâtını nazar-ı itibâra

alan dindâr kesim, yarınası sonra İkinci Abdülhamid'in zayıf istibdâdını mumla arar duruma gelecek, dehşetli bir istibdâd-ı mutlakaya düşer olacaktır. İşte şimdi fetret halinin tam dibini bulmuştuk denilebilirdi.

Fetret devrine sürüklenilirken Müslüman aydın sınıfının nasıl bir savrulmaya uğradığını gözlemlemek bir-iki örnek üzerinden mümkün olabilir. Mesela Kılıçzâde Hakkı Bey, Osmanlı gibi şeriâtle yönetilen bir ülkede, sonradan Cumhuriyet neslinin marşlar söyleyerek hayata geçireceği “fes ve kalpağın kaldırılıp yerine yeni bir millî başlığın getirilmesi, tekke ve zâviyelerin ilgâ edilmesi, yeni bir ahlâk anlayışının yerleştirilmesi, mezheplerin birleştirilmesi, dilde reform yapılması ve kanunlarda rekonstrüksiyona girilmesi” gibi fikirleri ileri sürebilmişti. Celâl Nuri, Batılıların hiç bir zaman bizlere dost olmayacağını vurguladığı halde, buna rağmen batılaşmak gerektiğinden dem vuruyordu. Taşköprüzâde'nin Miftâhüssâade'sinde belirttiği “felsefî ilimlerin din bakımından da gerekli olduğu” sözlerine çok sesli bir muhâlefetin işitildiği zamanlardan, Erkân-ı Osmaniyenin Fransızlardan adâb-ı muâşeret dersleri aldığı yıllara gelinecekti^[6].

Hayat Dairesi ve Fetret Hukuku

Son 100-150 yıllık zaman dilimini bir tür fetret devri olarak tanımlamamızın çeşitli sebepleri var. İmam Mâtürîdî gibi bir kısım ulema Mâide 19 ayetinde geçen “alâfetretinmine'r-rusül/peygamberlerin fetreti üzere” ifadesinin “sadece peygamber gönderilmesinin kesilmesi” demek olmadığını, bunun “peygamberlerin getirdiği hakikatlerin toplumdaki tesirlerinin zayıflaması” mânâsına geldiğini belirtmiştir^[7]. İmam Taberî ise fetret'te “gaflet” mânâsının da bulunduğunu belirtmiştir^[8]. Yani ulemanın bir kısmı arasında fetret, iki peygamber arasındaki zaman diliminde dinî duygularda durulma ve gevşeme oluşması olarak tanımlanmakta; diğer bir kısmı arasında ise iki peygamber arasında oluşup oluşmadığına bakılmaksızın ümmet içinde vahyin esaslarının belirleyici, öncelikli, biliniyor ve uygulanır olmasının oldukça zayıflaması olarak görülmektedir.

Bu pencereden bakıldığında Bediüzzaman'ın fetret yorumu ahirzamanın dehşetli fitnessini anlattığı diğer bağlamlarla beraber “İlahi Vahyin ulaşılabilir olmakla birlikte bilinirliğinin ve yaşanırılığının fevkalade zorlaşması”nı ifade eder. Ulaşılabilirliği, tahrif edilmemiş kitabının ve son din İslamiyet'in sönmez ve söndürülemez olduğuna işaret eder. Bilinirliğinin ve yaşanırılığının fevkalade zorlaşması ise ahirzaman fitnessinin devasa boyutunu ve bir tür derin fetret durumunun yaşanıyor olmasını anlatır.

Bediüzzaman'ın fetret yorumu ahirzamanın dehşetli fitnessini anlattığı diğer bağlamlarla beraber “İlahi Vahyin ulaşılabilir olmakla birlikte bilinirliğinin ve yaşanırılığının fevkalade zorlaşması”nı ifade eder.

[6] Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi” C.5 sh.148-149

[7] Mâtürîdî, Te'vilatül-Kur'an, I, vr. 181b , Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40.). Mustafa Akçay'ın basılmamış doktora tezi “Dini Sorumluluk Açısından Fetret Ehli, İstanbul 1997” makalesinden.

[8] Taberî, Câmî'ü'l-beyân, IV, 166-167. Mustafa Akçay'ın basılmamış doktora tezi “Dini Sorumluluk Açısından Fetret Ehli, İstanbul 1997” makalesinden.

*Hadis-i şeriflerde
tarif edilen
“Ahirzaman
fitnesi”,
şimdilerde içinde
bulduğumuz
türden bir
fetret halini
ifade etmektedir
denilebilir.*

Hadis-i şeriflerde tarif edilen “Ahirzaman fitnesi”, şimdilerde içinde bulunduğumuz türden bir fetret halini ifade etmektedir denilebilir. Ayrıca mevcut fetret hali, daha önceki fitne durumlarından da fetret dönemlerinden de çok daha farklı bir durum arz etmektedir. Hadislerde işaret edildiği gibi, o fitne zamanında yeni bir vahiy ve yeni bir peygamber gelmeyecek; bununla birlikte Mehdiyyet’in faaliyetleri bu dönemde ortaya çıkacak, Hz. İsa aleyhisselam yeniden dünyaya nüzul edecek, Hz Mehdi ile beraber Decalist/Süfyanist düzene karşı çıkacaktır. Böylece zayıflamış, yer yer neredeyse sosyal hayattan silinmiş olan iman hakikatleri ile uygulanması fevkalade güç bir hâl almış İslam şeriatı ve hayat düzeni yeniden ihya edilecektir.

Fetret halinin görünür, bilindir ve hissedilir olmasının en pratik delili İslam Hukukunun uygulanamaz bir duruma geldiğinin müşahede edilmesidir. Uygulanamaz hale gelen bir hukukun yanında bu hukuku uygulama bilinç ve isteği de, bu bilinç ve isteği irade edecek imanî olgunluk ve amelî yetkinliği de Müslümanlarda göremeyeceğizdir. Bu durum, Bediüzzaman’ın “İman, Hayat, Şeriat” kategorilerinden birinci safha olan “İman’ın yeniden sahih bir şekilde Müslümanlar içerisinde yaygınlaşması çalışmaları”nın öncelikle ele alınması gerektiğini gösterir. Fitnenin en derinleştiği zamanda kaybedilen şeriatın/iktidarın kavgasını vermenin, ya da hayata ilişkin düzenlemelerle uğraşmanın, fitneyi kurgulayan ve yönetenlere bir tür kolaylık sağlayacağı açıktır. Zira ortada hayata ilişkin İslami taleplerini ve siyasal düzene yönelik iradesini oluşturamayan, bütün bunlara esas kuvvet olacak imanî duygu, düşünce ve teslimiyetini kaybetmiş bir topluluk vardır. İmanî esasların yeniden çağın idrakine uygun şekilde izahı ve tedrisi çalışmaları uzun bir zaman alacaktır. Çünkü hem fitneden beslenen iç unsurlar hem de ümmetin zafiyetinden faydalanan, boğazına dizini dayamış dış mihraklar bu çalışmaların kendilerine ileride oldukça büyük sıkıntılar açacağını düşüneceklerdir. İstibdat halinin en derin zamanında yapılacak imanın yeniden kalplerde tesisi çalışmaları dişe dokunur sonuçlar verdiğinde artık istibdat halinin hayli zayıfladığı, baskın unsur olarak tutunamadığı, belki kendini korumak ve direnmek için uzlaşma arayışına girdiği bir durum ortaya çıkacaktır. İşte bu safhada Müslüman kitlenin önüne yeni bir problematik gelecektir: “Gündelik hayatın imanî esaslara uygun, İslam hukukunu (da) referans alan bir yapıya dönüştürülmesi.” Bu safha, Bediüzzaman’ın Risalelerinde anlattığı ümmetin yeniden ayağa kalkması için yaşanması gereken dönemlerden “hayat” dönemine tekabül eder. “Hayat” safhasının en kritik unsuru “Fıkıhın yeniden tesisi”dir. Bu ise Müslüman hassasiyetini uyanırmakla mümkün olacaktır.

Statüko denilebilecek fitne döneminin sosyolojik, siyasî ve ekonomik yapısı; son döneminde “uyumlu, pasif ve protestan ahlâklı Müslüman”a razı olmuş bir görüntü verecektir. Bediüzzaman mevcut seküler hukuktan dışarı çıkılmaması, Müslümanların inançlarını gözetmeyen ilkel faşist bir demokrasi halinin yaşaması, faize ve acımasız rekabete dayalı kapitalist veya karma ekonomik yapının idamesi, profan bilime dayalı eğitim ve öğretimin

devam etmesi için gayret eden statükoyu “Her iki Deccal, âzamî bir istibdat ve âzamî bir zulüm ve âzamî bir şiddet ve dehşetle hareket ettiklerinden, âzamî bir iktidar görünür. Evet, öyle acip bir istibdat ki, kanunlar perdesinde herkesin vicdanına ve mukaddesatına, hattâ elbisesine müdahale ederler”^[9] şeklinde tasvir eder. Satüko, istibdadı ve cebbarlığı kanunlar perdesi altında uygulayarak kendini devam ettirir.

Fakat durum böyle devam etmeyecektir. Müslüman hayatla ve tabiatla barışıktır, ama Müslüman içinde yaşadığı gayr-i insanî ve İslamî bir düzenle barışamaz. Statükonun bütün çabaları ve aldatmalarına karşın “hayat safhası”nın gerçekleşmesi mukadderdir. Bediüzzaman “Hem şanlı ve kahraman bir millet, mağlûbiyeti hengâmında, böyle istidraçlı ve şanlı ve tali’li ve muvaffakiyetli ve kurnaz bir kumandanı bulunduğundan, gizli ve dehşetli olan mâhiyetine bakmayarak, kahramanlık damarıyla onu alkışlar, başına kor, seyiyelerini örtmek ister. Fakat kahraman ve mücahid ordunun ve dindar milletin ruhundaki nur-u iman ve Kur’ân ışığıyla hakikat-ı hali göreceği ve o kumandanın çok dehşetli tahrifatını tamire çalışacağı rivayetlerden anlaşılır”^[10] der. İnkâr-ı mutlakattan çıkan bir cüret ve cesaretle mukaddesata hücum eden yapıyı ve bu yapıyı tesis ve idame ettiren güruhu, “istidraçlı ve şanlı ve tali’li ve muvaffakiyetli ve kurnaz bir kumandan”ı nazara vererek ortaya koyar. Ortada hem bir şahıs vardır hem de bu şahsın işaret ettiği bir şahs-ı manevi-i küfri vardır. Şahsın ölmesiyle birlikte zulüm bitmeyecek; belki oluşturduğu şahs-ı manevi ile daha da derinleşecektir^[11].

“Hayat safhası”, işte bu tahrifatın tamir edilme ameliyelerinin en yoğun yaşandığı dönemdir. Fetret/fitne devrindeki Müslümanın siyaseten iktidarı ele geçirmiş olsa da, sosyal hayatını yine kurulu düzenin izin verdiği kadarıyla yaşayabileceği açıktır. Zira mukaddesata hücum eden ve gayri İslami bir yaşam öneren yapının değişmesi için hukukun yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Değişim iradesi gösteremeyen yani kendi hukukunu tesis edemeyen Müslüman için tek alternatif vardır: Kavramsal olarak siyasal iktidarı hedefleyen ve ideolojik bir düşünce olan Siyasal İslamcılık’a mahkûmiyet. Bu mahkûmiyete dâhil olmak için ille de siyasal bir İslami söyleme sahip olmak gerekmez. Herhangi bir –siyasal veya ideolojik kaygı gütmeyen- cemaat, cemiyet, tarikat ya da başkaca bir unsurun içinde bulunup da değişim iradesi gösteremeyen ve statükoya boyun eğen Müslüman için de sonuçta “Pasif (iktidara yönelmeyen) İslamcı” tabiri kullanılabilir. Bu tip gurupların çoğunlukla bir ümmet ve insanlık boyutunda projeleri/

*“Her iki Deccal,
âzamî bir istibdat
ve âzamî bir
zulüm ve âzamî
bir şiddet ve
dehşetle hareket
ettiklerinden,
âzamî bir
iktidar görünür.
Evet, öyle acip
bir istibdat
ki, kanunlar
perdesinde
herkesin
vicdanına ve
mukaddesatına,
hattâ elbisesine
müdahale ederler”*

[9] Nursi, Şualar, 5. Şua; İkinci küçük mesele.

[10] Nursi, Şualar, 5. Şua; İkinci küçük mesele.

[11] 5. Şua, Şualarda bahsedildiği üzere “Darül’ hikmetten daha eskidir”. Nursi’nin Hürriyetten (II. Meşrutiyetten) bir sene evvel İstanbul’a gelişi (1908) Rus’u mağlup eden Japon Başkumandanının bazı müteşabihata ilişkin sorularına verdiği cevaplar neticesinde ortaya çıkmış ve 1908’de telif edilmiştir. Bilahare, 30 sene sonra bazı eklentilerle beraber temize çekilip tekrar yayınlanmıştır.

Çalışma ortamının (ticari, sınai, memuriyet vs. alanların) Müslümana yaraşır bir şekilde tanzimi, Müslümanlar arasında birbirlerine güven duygusunun oluşması ve yardımlaşmanın teşvik ve kolaylaştırılması gerekmektedir.

ufukları yoktur ya da fetret/fitne düzenini fark edemeyecek kadar sosyal düzenden uzakta yaşamaktadırlar.

“İman, Hayat, Şeriat” kategorilerinin ilkinde, yani imanın yeniden kalblerde tarif ve tesisi çalışmalarının yoğun şekilde yapıldığı ilk dönemde “maslahata binaen” ortaya konulan birbirinden farklılıklar arz eden bireysel davranışların, ikinci dönemde artık çeki düzene kavuşturulması, değişkenlik gösteren davranış tiplerinin bir karara kavuşturulması, hayata ait ahkâmın belirginleştirilmesi ve uygulanmaya çalışılması, insanların bunlara ilişkin bilgilerinin yeterli seviyeye getirilmesi ve onlardan bunlara riayet etmelerinin beklenmesi gerekmektedir. Müslümanların eskiden “gerici/mürteci” damgası yememek uğruna ya da şüpheli bir “maslahat” için kendi hayat anlayışlarından tavizler vermeyi bırakmaları, pragmatik ve makyavelist davranış ve düşünceleri terk etmeleri “hayat safhası”nda gerçekleşecektir. İman safhasında görünen müsamahakâr/tavizkâr yaklaşımların ilanihaye sürdürülemediği, yerini icra edici bir irade beyanının gösterilmesi beklentisine bırakacağı açıktır. Bu irade beyanı, hukuk üreten, demokrasiye şahsiyetli bir şekilde katkı yapan bir yapının oluşmasıyla ortaya konulabilir.

Anayasanın tadil edilmesi, bu irade beyanının ilk aşaması olarak görülebilir. Ancak, yeni anayasayı tarif edecek ve buna göre düzenleyecek genel iradeye; Müslümanca hayata uygun, Müslüman olmayan diğer unsurları da gözeten, deyim yerindeyse bir tür “Medine Vesikası” vizyonuna sahip hukukî yapı önerisi getirmek gerekmektedir. İnsan hak ve hürriyetlerinden tutun, ekonomik yapının dindar insanın yaşayabileceği bir ortama dönüştürülmesi; en azından buna fırsat verecek alternatiflerin olması gibi pek çok husus bu anayasada yer almalıdır. İman hakikatlerinin anlatılmasına mesai sarf ederken; mevcut yapının köşe taşlarının değiştirilmesi için çabalamamak; örneğin helal kazancı öğütlerken iktisadi yapıyı kapitalizme mahkûm bırakmak, fitnenin/fetret devrinin devamına teşne olmak demektir. Bireysel hak ve hürriyetlerin sağlanması; insanın başka insanlara olduğu kadarıyla kendine de zulmetmesinin önlenmesi, yıkıcı rekabetin değil dayanışmaya yönelen ve mesailerini tanzim eden bir ekonomik düzene kavuşulması hedeflenmelidir. Bedüzzaman fitneyi/fetretti ortadan kaldıracak bir süreçte Müslümanların ihtiyaç duyacağı hususları “Ehl-i İslâm dünyaya ve hırsa sevk etmeye ve teşvik etmeye muhtaç değildirler. Terakkiyat ve âşâyîşler bununla temin edilmez. Belki mesailerinin tanzimine ve mâbeynlerindeki emniyetin tesisine ve teavün düsturunun teshiline muhtaçtırlar. Bu ihtiyaç da, dinin evâmîr-i kudsiyesiyle ve takvâ ve salâbet-i diniye ile olur”^[12] şeklinde açıklar. Yani çalışma ortamının (ticari, sınai, memuriyet vs. alanların) Müslümana yaraşır bir şekilde tanzimi, Müslümanlar arasında birbirlerine güven duygusunun oluşması ve yardımlaşmanın teşvik ve kolaylaştırılması gerekmektedir. Üretilen yeni fıkıhtan kastımız 1400 yılda ortaya konulmuş İslam fıkının üzerini çizip yeni bir fıkıh üretmek

değil, yukarıdaki ihtiyaçları karşılayacak bir geniş görüşlülük içeren bir hukukun tesisidir. Zaten, bu ihtiyaç/hukuk ihtiyacı da dinin kudsi emirlerinin gözetilmesi, vicdanın düzenleyici dinamiğinin (takvanın) ve dine olan kuvvetli güven ve itimadın (salabet-i diniye) toplumda yerleşmiş olmasıyla (iman safhasının olgunlaşma döneminde) ortaya çıkacaktır.

Nursi'nin "İman, hayat, şeriat" kategorilerinden "şeriat safhası", daha çok, ittihad-ı İslam'ın ümmet bazında sağlanması çalışmalarının yoğunlaştığı bir dönemi ifade eder. Artık, ittihad için yeterli bir hukuk ve Müslüman çoğunluk; yani küresel ölçekte hükümferma olan Deccal fitnesinin enstrümanları olan küresel kapitalist ekonomi, savaş endüstrisi ve medya gibi unsurlara karşı koyabilir bir irade ve topluluk oluşmuştur demektir. Bu dönem öncesinde, yani hayat safhasında, Müslüman birey, Müslümanca yaşamaya ilişkin yükümlülüklerini doğru ve istikrarlı bir şekilde yapar hale gelecektir. Her ortamda İslam'ı savunduğu halde namaz kılmayan, namaz kıldığı halde yalan söyleyen, zekât verdiği halde ticaretinde her türlü hileye başvuran zayıf karakterli Müslüman tipi oldukça azalacaktır. Basında, hukuk metinlerinde, üniversitelerde, eğitimde, ekonomik faaliyetlerde, hâsılı hayatın her katmanında Müslümanın hak ve hürriyetleri güvence altına alınacaktır.

İman hakikatlerinin insanlara ulaştırılması ve Müslümanca yaşamının önünün açılması ile fetret devresinde İslamiyet'in üzerini örten koyu bulutların açılmaya başladığı görülmektedir. Bu faaliyetin, kıyamete kadar en mühim ve en birinci, her zaman ve zeminde en kıymetli hizmet olduğu; her bir kişi için en birinci sırada yer aldığı/alması gerektiği açıktır. Diğer kategorilerin de (hayat ve şeriat) odağında, esasen bireyin imanının kurtarılması ve Müslümanca yaşaması önündeki engellerin kaldırılması esası bulunmakla beraber, ilkinde bireyin dini teşebbüs kabiliyetinin oluşturulması esas iken, diğer ikisinde buna, siyasal ve ekonomik yapının da bu teşebbüsü destekleyici bir forma kavuşturulması gibi daha kapsamlı hedefler eklenmektedir.

İman hakikatlerinin insanlara ulaştırılması ve Müslümanca yaşamının önünün açılması ile fetret devresinde İslamiyet'in üzerini örten koyu bulutların açılmaya başladığı görülmektedir.

